

DESPRE (R)EVOLUȚII ÎN DREPT

STUDII DEDICATE CENTENARULUI PROFESORULUI VLADIMIR HANGA

Culegerea de studii pe care o publicăm vine în întâmpinarea unui moment special: centenarul nașterii profesorului doctor docent Vladimir Hanga. Reputația de erudit de care se bucura în rândurile intelectualității clujene era dublată de prestigiul profesional și moral avut în mediul universitar din România. Activitatea științifică și funcțiile deținute în cadrul unor organisme internaționale ne îndreptățesc să-l considerăm o personalitate de talie internațională.

Născut la Cucova (jud. Bacău) la 21 octombrie 1920, a urmat cursurile Facultății de Drept din București, începând din 1939 și absolvind în postura de șef de promoție *Magna cum Laude* în 1943. Era perioada de aur a acestei instituții de învățământ, când studenții aveau șansa să audieze personalități ale lumii savante și avocațiale precum Istrate Micescu, Anibal Teodorescu, Mihai Rarincescu, Vintilă Dongoroz, Constantin Stoicescu sau Ion Rosetti-Bălănescu. Tânărul absolvent Hanga era pasionat de antichitatea greacă și latină, astfel că s-a angajat inițial ca traducător la Institutul de studii clasice din capitală. Astfel a avut ocazia de a colabora la traducerea și editarea în limba română a documentelor medievale transilvănene, publicate în lucrarea colectivă „Documente privind istoria României” (10 volume). A urmat studii doctorale, intrând apoi asistent universitar la Drept Roman la București. Perspectiva de avansare la catedră îi era însă compromisă de diferența mică de vârstă față de eminentul romanist Constantin Tomulescu. Ca urmare, după doi ani de activare în Capitală, a acceptat catedra similară vacantă de la Universitatea din Cluj, pe care a ilustrat-o în perioada 1949-1986; a predat în plus și cursul de Drept civil – Succesiuni între anii 1954 și 1965, precum și alte discipline, în mod episodic, atât la Drept cât și la Facultatea de Studii Economice. A fost decan la Drept între 1969 și 1973, prorector din 1973 până în 1976, după care a demisionat din funcțiile de conducere universitară pentru că devenise reprezentantul României în Comisia pentru drepturile omului din cadrul ONU. În perioada 1984-1989 a fost arbitru la Curtea de arbitraj permanent de la Haga. A fost profesor consultant la Facultatea de Drept a UBB Cluj-Napoca până în anul 2008, dar a activat și în învățământul privat: a predat la Universitatea creștină Dimitrie Cantemir din Cluj-Napoca, a fost fondator și prorector al Universității Vasile Goldiș din Arad. A publicat în principalele limbi de circulație științifică internațională, cu predilecție în limba franceză. Ca urmare a acestui fapt, dar și a prestigiului său personal și profesional, a fost desemnat în 2003 președinte de onoare al reînființatului grup român al Asociației Henri Capitant a prietenilor culturii juridice franceze.

S-a remarcat prin traducerea în limba română și îngrijirea de ediție pentru una din lucrările fundamentale ale culturii juridice mondiale: *De iure belli ac pacis*, scrisă de Hugo

Grotius; Prefața lucrării fusese întocmită de maestrul și conducătorul său de doctorat, profesorul George Dumitriu, de la Facultatea de Drept din București.

Volumul care intenționează marcarea centenarului nașterii sale pornește de la domeniile principale în care omagiatul a activat, didactic și științific: Dreptul roman, Istoria dreptului și Dreptul succesoral. Tema generică aleasă se bazează pe ceea ce scria profesorul Hanga într-un articol intitulat *Drept roman și drept actual*:

„În aforismul *habent sua fata libelli* al profesorului de gramatică latină Terentianus Maurus, există o idee care se aplică cu ușurință și legislației, întrucât de fapt fiecare legiferare este legată de societatea din care provine și de care depinde. Dacă schimbările sociale necesită noi reglementări, legile vechi sunt înlocuite cu altele noi. Cu alte cuvinte, *habent sua fata leges*”.

În calitate de discipol al Profesorului Vladimir Hanga am inițiat pregătirea acestei lucrări și am fost bucuros că Institutul de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor” al Academiei Române a susținut publicarea culegerii de studii la Editura Academiei Române. Volumul apare în cadrul unei inițiative dedicate Istoriei Dreptului, care dorește atragerea unor reputați specialiști din țară și din străinătate. Se deschide astfel un proiect editorial ambițios în acest domeniu.

Prof. univ. dr. Mircea-Dan BOB-BOCȘAN

IN MEMORIAM **PROFESORUL HANGA**

ȘTEFAN HERCHI*

Nu întâmplător am utilizat acest apelativ în titlul textului pe care l-am închinat memoriei marelui profesor care a fost Vladimir Hanga. Noi studenții în spuneam pur și simplu Hanga. Era datorat faimei, spaimei cu care ne pregăteam de examenul de drept roman? Greu de spus. Dar așa mi-a rămas în memorie ca și Hanga, cu litere mari.

Intrând la Facultatea de drept a Universității Babeș-Bolyai am avut parte de o pleiadă de profesori de excepție. Și nu o spun doar pentru că așa se obișnuiește. Efectiv am beneficiat de sprijinul unui corp profesoral deosebit. Este suficient să amintesc doar pe câțiva, într-o ordine întâmplătoare – pentru a adevăra aceste spuse. Ioan Gliga – față de care am o recunoștință aparte fiind conducătorul meu de doctorat –, Matei Basarab, Oliviu Stoica, Gheorghe Boboș, Ilie Iovănaș, Ioan Deleanu, Marțian Niciu, Ioan Zinveliu și alții, nesocotindu-i pe cei care încă sunt în viață și reprezintă deasemenea o generație de aur de dascăli nu numai în materia dreptului ci și a vieții în general.

Anul întâi este un an menit să te dezmeticească din euforia luării unui examen de admitere deosebit de dificil – două examene scrise și trei orale – la o concurență de 18 pe un loc din cele 36 scoase la concurs. Materii dificile de care nici nu auzisem anterior decât întâmplător, un sistem necunoscut de evaluare și apreciere a rezultatelor, constituiau tot atâtea necunoscute și deci trepte de trecut.

În acest context am luat cunoștință cu profesorul Hanga care în ciuda faimei mai degrabă înfricoșătoare (cum ni-l prezentau cei din anii mai mari) de care se bucura, s-a dovedit o persoană deosebit de agreabilă. Acest lucru nu înseamnă că nu era exigent – mai ales la examene. O personalitate pentru mine uluitoare, de o largă cultură umanistă, avea un discurs care te zăpăcea prin bogăția trimiterilor, a parantezelor și a citatelor latinești pe care le turuia cu o viteză deosebită. Era o încântare să-l asculți la cursuri, cu condiția să nu te gândești la ce te așteaptă la examen pentru că pretențiile chiar dacă nu erau atât de mari, dar erau însemnate.

Ceea ce m-a atras poate cel mai mult, a fost iubirea, pasiunea pe care profesorul Hanga o manifesta față de dreptul roman. O manifesta public, fără reținere și cu mare bucurie. Era pur și simplu îndrăgostit de acest domeniu. Patosul cu care cita din memorie din clasicii dreptului roman – faimoșii jurisconșulți ai epocii republicane și mai apoi ai

* Lect. univ. dr., Facultatea de Drept, Universitatea din Oradea/Avocat Baroul Oradea; E-mail: stefan.herchi@gmail.com

imperiului – nu putea să nu te atragă. Compararea unor instituții ale dreptului roman cu cele din epoci ulterioare, explicațiile savante pe care le dădea, constituiau tot atâtea delectări intelectuale cărora cu greu li te puteai sustrage.

Nu este deci întâmplător faptul că pe lângă însușirea aspectelor privind evoluția dreptului roman, a instituțiilor acestuia, în mintea studentului de atunci să se nască o admirație nețărnută față de acest monument al capacității umane de a crea ceva peren și admirabil în același timp. Pentru că acesta este dreptul roman. Toate marile sisteme de drept de tip european, inclusiv cel anglo-saxon, au la bază dreptul roman. Nu întâmplător obișnuiesc să le spun studenților mei că practic avem două instituții bilene și care au supraviețuit numeroaselor avataruri prin care au trecut: biserica catolică și dreptul roman. Acest lucru spune ceva și anume faptul că cel puțin în materia dreptului roman discutăm de spre valori, valori general umane acceptate ca atare pe întreg globul.

Și pentru a încerca o paralelă între specializarea spre care m-am aplecat – a dreptului internațional – și a dreptului roman, chiar dacă ea pare îndrăzneată, merită să menționăm câteva aspecte.

Chiar dacă pentru romani, toate celelalte populații au fost barbare, iar dreptul roman se aplica exclusiv cetățenilor urbei, valorile promovate, instituțiile inventate au constituit tot atâtea instrumente de reglare a structurilor sociale și politice încât cu greu puteai face abstracție de ele. Ca atare, acești barbari, cu forța sau de bună-voie și-au însușit acele cunoștințe minimale din dreptul roman care le foloseau în relațiile cu puterea Romei. Practic dreptul roman a devenit un punct de referință în ceea ce privește aplicarea inclusiv a statutelor locale – zise barbare – servind astfel la soluționarea a numeroase spețe cu care locuitorii, comercianții mai ales ai epocii de după căderea Imperiului Roman, se confruntau. Nu este întâmplător că multe secole după dispariția Imperiului Roman, marile monumente ale dreptului roman – digestele, pandectele, celelalte culegeri de texte și spețe ale jurisconsultilor Romei (inclusiv de răsărit până la Justinian) – au stat la baza soluțiilor date în procesele acelor vremuri. Glosatorii, postglosatorii, utilizau aceste texte căutând răspunsuri și soluții pentru problemele clienților lor. Ca atare aceste instituții s-au perpetuat, fiind mult mai evolute ca reglementare socială decât statutele populațiilor care s-au stabilit pe teritoriul fostului Imperiu Roman. Perfecționate și adaptate condițiilor sociale și economice noi, ele au ajuns până în zilele noastre când Codul civil napoleonian le-a consacrat în forma modernă actuală.

Chiar dacă pentru romani, toți străinii erau barbari și mult timp, ei nu au dorit să reglementeze situația juridică a străinilor din cetatea eternă, până la urmă au ajuns la concluzia că situația acestora nu se poate rezolva doar prin simpla luare sub protecție de către un cetățean - similar cetățitorilor grecești – ci se impune o reglementare juridică a situației acestora. Astfel, s-a născut instituția pretorului peregrin menit să soluționeze aspectele litigioase dintre cetățeni și cei domiciliați (cu reședința am spune noi azi) în Roma dar care deși erau oameni liberi nu erau cetățeni romani. Ulterior aceste reglementări s-au extins și asupra străinilor de Roma dar care din motive comerciale sau de altă natură intrau în relații cu cetățenii. Ori după prăbușirea Imperiului, se puneau problemele normelor aplicabile. pe de o parte aveam *jus civile* dar care se aplica doar cetățenilor – chiar dacă toți locuitorii imperiului primiseră până la urmă cetățenia – iar pe de alta aveam *statutele barbare* legislația proprie popoarelor care s-au stabilit pe teritorii care anterior făcuseră parte din

Imperiu. Francii, longobarzii, avarii, goții, ostrogoții, vizigoții, s-au așezat pe aceste teritorii, temporar sau definitiv și în raporturile pe care le aveau cu foștii cetățeni romani, reclamau să li se aplice propriile lor reguli. În același timp, cetățenii solicitau aplicarea vechiului drept civil roman. Iată de ce juriștii epocii – cunoscuți apoi în literatura juridică de specialitate ca și glosatori și postglosatori – făceau note, comentarii pe marginea textelor la care am făcut referire mai sus.

Aceste glose au generat, în urma unei aplicări repetate și constante, pe cale cutumiară, la soluții care au dus la apariția principiilor cunoscute de dreptul actual. Teritorialitatea legii, personalitatea legii, sunt două principii inventate dacă putem utiliza acest termen, de către glosatori chiar dacă ele se aplicau și în epoca romană. Astfel, principiul personalității legilor se reflecta în împrejurarea că *jus civile* se aplica exclusiv cetățenilor Romei. Așa a apărut, în epoca modernă, dreptul internațional privat, ca un sistem de norme juridice menite să soluționeze conflictele de legi, conflictele de jurisdicții precum și anumite aspecte privind cetățenia.

În ceea ce privește dreptul internațional public, el practic nu exista în epoca Romei republicane sau imperiale. Statul roman nu accepta ca egale alte state pe care le privea doar – eventual – ca și aliați vremelnici. Ca atare tratatele sau înțelegerile încheiate de Roma cu alte state sau alți șefi de stat (este un termen pretențios pentru a denumi satrapii și monarhii absoluți ai epociilor în cauză) erau vremelnice și menite ca Roma să câștige timp pentru o cucerire ulterioară. Este adevărat că unele cutume antice se mai păstrau – instituția solilor, a trimișilor diplomatici am spune noi azi) dar ele nu erau decât câteva reminiscențe perpetuate prin obicei.

Evident că reflectând o societate mult mai evoluată, dreptul roman a avut câștig de cauză în fața acestor legislații – dacă termenul nu este prea exagerat – ale popoarelor migratoare. Astfel, el s-a transmis posterității servind ca bază, fundament pentru legislațiile moderne contemporane.

Acesta a fost marea lecție de fapt pe care profesorul Hanga ni l-a lăsat. Legislația unui stat, inclusiv modern, nu se poate edifica pe un teren virgin, lipsit de orice antecedente. Trebuie o bază teoretică, o bază practică, chiar cutumiară, care să constituie un fundament pe care să se ridice un sistem juridic eficient. Dreptul roman este tocmai un astfel de fundament. marile instituții ale dreptului roman, indiferent că discutăm despre dreptul public – definirea *rei publicae* – sau privat referitoare la proprietate, căsătorie, etc. constituie tot atâtea exemple care atestă preocuparea romanilor de a edifica un sistem juridic coerent care să reglementeze în amănunt toate aspectele vieții. Și ne-a mai lăsat o moștenire. Legislația nu este una imuabilă, ea se dezvoltă, se modifică în funcție de nevoile sociale, economice sau politice. Așa s-a întâmplat și cu dreptul roman care a evoluat, s-a perfecționat definind în mod real nevoile sociale contemporane.

Un ultim aspect care considerăm că reflectă tot personalitatea deosebită a profesorului Hanga, este poate surprinzător. Deja în anul patru, făceam cu profesorul Hanga un curs de organizatii internaționale. Nu ne mai trata de studenți ca în anul I la drept roman, ci de colegi. La un curs ne-a mărturisit că învață – la cei circa 60 de ani pe care îi avea – a șaptea limbă străină. Eram foarte curioși ce anume limbă este aceasta pentru că știam că vorbește pe lângă engleză, germană, limbile clasice – greaca și latina – și evident rusa. Ei bine era

limba franceză. Ce alte limbi mai vorbea pentru a ajunge la numărul șase a rămas pentru noi un mister.

Iată ce personalitate multiplă, acaparatoare în sensul bun al cuvântului era profesorul Hanga. Am ajuns să prețuim cu adevărat învățămintele dobândite de la acesta odată cu intrarea noastră în câmpul muncii – cum se spunea pe vremurile acelea – și în măsura în care am reușit sau nu să le dăm mai departe este o problemă la care pot răspunde foștii noștri studenți, cei cărora am încercat să le insuflăm măcar o parte a entuziasmului și iubirii față de drept a profesorului Hanga.

CURRICULUM VITAE – VLADIMIR HANGA

1. DATE PERSONALE:

Data și locul nașterii: 21 octombrie 1920, comuna Cucova, jud. Bacău Cetățenia: română

2. STUDII:

Primare: Școala Primară, comuna Scurta, jud. Putna

Liceale: 1939, absolvent al Liceului Ferdinand I din Bacău – șef de promoție și premiant de onoare al liceului

Universitare: 1943, licențiat al Facultății de Drept din București – șef de promoție, *Magna cum Laudae*

Doctorat:

a. 1947, Doctor în Drept al Universității București, Facultatea de Drept – cu mențiunea „Laureat”, titlul Tezei de doctorat – „Originea și structura posesorie a căsătoriei *sine manu*”

b. 1949, Doctor în științe economice și politice al Universității București – cu mențiunea „Laureat”, titlul tezei de doctorat – „Instituții alimentare romane”

3. TRASEU PROFESIONAL:

1948-1949 – Asistent universitar la Facultatea de Drept a Universității București

1949-1960 – Conferențiar universitar la Facultatea de Drept a UBB Cluj-Napoca

1960-1986 – Profesor universitar la Facultatea de Drept a UBB Cluj-Napoca

1968-1973 – Decan al Facultății de Drept din cadrul UBB Cluj-Napoca

1973-1976 – Prorector al UBB Cluj-Napoca

1986 – Profesor consultant la Facultatea de Drept a UBB Cluj-Napoca

1977-1984 – Expert O.N.U. pentru drepturile civile și politice

1984-1989 – Membru al Curții Permanente de Arbitraj de la Haga

Membru al *Société de législation comparée*, Paris

Membru al *Société d'Histoire du Droit*, Paris

Membru al *International Law Association*

Membru al *Société Fernand de Visscher pour l'Histoire des Droits de l'Antiquité*, Bruxelles

Membru al *Société Jean Bodin pour l'Histoire comparative des institutions*, Bruxelles

Membru al colegiului redacțional al revistei *Southeastern Europe* a Universității din Arizona (S.U.A.) și al revistei *Grotiana* din Amsterdam (Olanda)

Membru al Consiliului Științific al revistelor *Studia UBB – Iurisprudentia* (Cluj-Napoca) și *Revista română de drept privat* (București)

Președinte de onoare al grupului român al Asociației *Henri Capitant* a prietenilor culturii juridice franceze

4. TITLURI, PREMII, DISTINCȚII:

- 1962, Doctor Docent
- 1981, Premiul „Simion Bărnuțiu” al Academiei Române
- 1997, DHC al Universității de Vest din Timișoara
- 2004, DHC al Universității „Aurel Vlaicu” din Arad
- 2009, premiul Andrei Rădulescu al Societății de științe juridice, pentru traducerea Instituțiilor lui Iustinian (împreună cu Mircea-Dan Bob)
- 2010, DHC al Universității „Vasile Goldiș” din Arad

5. DISCIPLINE PREDATE:

- Drept roman
- Drept civil – Succesiuni
- Istoria generală a statului și dreptului românesc
- Istoria statului și dreptului românesc
- Tehnică juridică
- Teoria și practica arbitrajului de stat
- Drept internațional privat
- Teoria statului și dreptului
- Limba latină
- Istoria economiei și a gândirii politice
- Relații și organizații economice internaționale
- Informatică juridică

6. LUCRĂRI PUBLICATE**A. Tratatе, cursuri, monografii**

1. Originea și structura posesorie a căsătoriei *sine manu*, teză de doctorat în Drept, premiată de Facultatea de Drept București, 1946, 141 p.
2. Instituțiile alimentare romane, teză de doctorat în științe politico-economice, premiată de Facultatea de Drept București, 1948, 101 p.
3. Note după cursul de Istoria statului și dreptului românesc, (1950-1951), Cluj, 1955, 459 p.
4. Istoria statului și dreptului român, vol. I, ed. a III-a, (revăzută și întregită cu indicații bibliografice), București, 1957, 713 p. (litografiat), ed. I, Cluj, 1955, 459 p.
5. Crestomație pentru studiul istoriei statului și dreptului român, vol. I, Antichitatea, în colaborare cu Șt. Pascu, București, 1955, 271 p.
6. Curs de drept privat roman, ed. a II-a, (litografiat), ed. Litografia Învățăământului, Cluj, 1958, 527 p.
7. Cetatea celor șapte coline, București, 1957, 192 p.
8. Crestomație pentru studiul istoriei statului și dreptului român, vol. II, ed. Feudalismul, București, 1958-1962, 869 p. (în colaborare cu Șt. Pascu)
9. Istoria generală a statului și dreptului. De la origini la revoluțiile burgheze, manual universitar unic, București, 1958, 306 p.
10. Curs de drept succesoral român, Cluj, 1959, 248 p. (litografiat)

11. Hrestomatia pamaatnikov feodalnogo gosudarstva i prava (cap. privind România feudală și Ungaria feudală), coord. acad. V.M. Koretki, Moscova, 1961, pp. 703-735 și 801-830
12. Drept privat roman, București, 1964, 392 p. (în colab. cu M. Jakotă)
13. Caius Iulius Caesar, Ed. Tineretului, București, 1967, 257 p. (tiraj 30 000 ex.)
14. Introduction bibliographique a l'histoire du droit et a l'ethnologie juridique de la Roumanie, Bruxelles, 1967, 72 p.
15. Teoria generală a statului și dreptului, București, 1967, pp. 29-46, 110-135 (manual colectiv)
16. Hugo Grotius. Despre dreptul războiului și al păcii, București, 1968, traducere, note și comentarii de G. Dumitriu; Prefață și Studiu introductiv Vl. Hanga
17. Bibliographie juridique roumaine (1944-1968), vol. I, București, 1969, pp. 359-376 (operă colectivă)
18. Drept privat roman, București, 1971, 381 p.
19. Alexandru cel Mare, Ed. Albatros, București, 1974, București, 192 p. (tiraj 50.000 ex.)
20. Bibliographie juridique roumaine (1968-1972), vol. II, București, 1974, pp. 249-267 (operă colectivă)
21. Mari legiuitori ai lumii, ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1977, 290 p.
22. Drept privat roman. Tratat, București, 1978, 463 p.
23. Istoria dreptului românesc, Tratat, coordonator și autor al vol. I, Ed. Academiei RSR, București, 1980, 664 p.
24. Relații și organizații economice internaționale, Ed. Universității Cluj-Napoca, 1981, 128 p. (în colab.)
25. Dittatura degli antichi e dittatura dei moderni, Roma, 1983, 246 p. (în colab.)
26. Les institutions du droit coutumier roumain, Ed. Academiei Române, București, 1988, 260 p.
27. Principiile dreptului privat roman, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1989, 135 p.
28. Dreptul și calculatoarele, Ed. Academiei, 1991, 235 p.
29. Istoria dreptului românesc (Dreptul cutumiar), Ed. Fundației Chemarea, Iași, 1993, 146 p.
30. Mari legiuitori ai lumii, ediția a II-a, Ed. Lumina lex, București, 1994, 325 p.
31. Manual de drept privat roman, ediția a V-a, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 1994, 325 p.
32. Calculatoarele în serviciul dreptului, Ed. Lumina lex, București, 1995, 157 p.
33. Etudes d'histoire du droit, vol. I-II, Ed. Servo-Sat, Arad, 1997, 245 p. 230
34. Instituțiile lui Iustinian (cărțile I-II), Ed. Lumina Lex, București, 2005
35. Curs de drept privat roman, Ed. Rosetti, București, 2005, (în colab. cu Mircea Dan Bocșan)
36. Curs de drept privat roman, ed. a II-a, Ed. Universul Juridic, București, 2006, (în colab. cu Mircea Dan Bocșan)
37. Adagii juridice latinești, Ed. Lumina Lex, București, 2007
38. Manual de drept privat roman, Ed. Cordial-Lex, Cluj-Napoca, 2009 (în colab. cu Ioan Trifa)
39. Curs de drept privat roman, ed. a III-a, Ed. Universul Juridic, București, 2010 (în colab. Mircea Dan Bob)

40. Curs de drept privat roman, ed. a IV-a, Ed. Universul Juridic, București, 2011 (în colab. Mircea Dan Bob)
41. Curs de drept privat roman, ed. a V-a, Ed. Universul Juridic, București, 2013 (în colab. Mircea Dan Bob)

B. Articole și studii de specialitate

1. Humanismul la Roma, în *Frământări I* (1938), nr. 1, pp. 15-16.
2. Neohelenismul german din veacul lui Goethe, în *Frământări I* (1939), nr. 4, pp. 23-25.
3. Funeraliile romane, în *Frământări I* (1939), nr. 7-8, pp. 20-21.
4. Note privind jurisprudența străină, în *Pandectele săptămânale XII* (1946), nr. 1-10 (lunar).
5. Quintus Mucius Scaevola, în *Pandectele române XXVII* (1948), nr. 1, coll. 1-3.
6. Legile penale ale lui Sulla, în *Buletinul Universității Babeș-Bolyai*, 1956, seria Științe sociale, vol. I, nr. 1-2, pp. 105-120.
7. Legiuirile Caragea, în *Justiția nouă*, XII, (1956), nr. 5, pp. 943-947.
8. Pravilniceasca condică, în *Justiția nouă*, XIII, (1957), nr. 7, pp. 1361-1365.
9. Tehnica juridică. Criteriu de distincție între Școala sabiniană și proculiană, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, 1959, seria III, fasciculus 2, pp. 55-65.
10. Bartolus și teoria statutelor, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, 1959, seria III, fasciculus 2, pp. 181-187.
11. Contribuții la problema imunității feudale pe teritoriul patriei noastre, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, 1960, seria III, fasciculus 2, pp. 29-52.
12. Zakon sudnîi liudemă, în *Revista Studii*, XIV/1961, nr. 1, pp. 229-230.
13. Contribuții la studiul satelor devălmașe românești, în *Studii*, XIV/1961, nr. 3, pp. 751-766.
14. Problemele cursului de istoria statului și dreptului român, în *Revista învățământului superior*, IV/1962, nr. 8, pp. 58-67.
15. Actele juridice ale organizațiilor obștești, în *Justiția Nouă*, XIX/1963, nr. 8, pp. 30-42.
16. Ius publicum – ius privatum, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, 1963, seria Iurisprudentia, pp. 7-20.
17. Cercetările privind istoria statului și dreptului în țara noastră, în *Studii*, 1964, nr. 1, pp. 117-133; nr. 2, pp. 364-371.
18. Rolul istoriei statului și dreptului în formarea tânărului jurist, în *Revista învățământului superior*, VI/1964, pp. 21-25.
19. Notă cu privire la elementele posesiunii romane, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, 1964, seria Iurisprudentia, pp. 167-169.
20. Rezultatele cercetărilor cu privire la istoria statului și dreptului român, în *Justiția Nouă*, XX/1964, nr. 7, pp. 3-15.
21. Lucrările celei de a XII-a Conferință internațională Pugwash, în *Justiția Nouă*, XX/1964, nr. 12, pp. 165-168.
22. On International Regional Conventions, in *Proceeding of the Thirteenth Pugwash Conference on Science and World Affairs*, Czechoslovakia, 1964, pp. 143-145.
23. L'évolution constitutionnelle des principaux Roumanines après 1815, în *Actes du XIIe Congrès International des Sciences Historiques*, editat de Comité

- International des Sciences Historiques, Viena, 29 august – 3 septembrie 1965, vol. V, p. 253 și urm.
24. The Importance of the Mutual Economic and Cultural Relations between Various Countries, in *Proceedings of the Sixteenth Pugwash Conference on Science and World Affairs*, Poland, 1966, pp. 169-190 (în colab. cu I. Agârbiceanu).
 25. Proclamația de la Islaz (1848), declarație a drepturilor omului și cetățeanului, în *Revista română de drept*, XXIV/1968, nr. 5, pp. 45-54.
 26. Gândirea politică a lui Nicolae Bălcescu, în *Revista română de drept*, XXV/1969, nr. 7, pp. 66-73.
 27. Elemente psihologice în mediațiunea internațională, în *Revista română de studii internaționale*, nr. 3 (13), 1971, pp. 83-88.
 28. Jacques Cujas, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, 1969, seria *Iurisprudentia*, pp. 89-96.
– Le droit geto-dace, in *Gesellschaft und Recht in griechisch-römischen Altertum Teil 2*, ed. de Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin – Schriften der Sektion für Altertumswissenschaft, 52, Berlin, 1969, pp. 47-76.
 29. Jumătate de secol de învățământ juridic clujean (1919-1969), în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, 1970, seria *Iurisprudentia*, pp. 21-35 (în colab.).
 30. Jocurile simulate, în *Forum*, an. XII, 1970, nr. 10, pp. 82-83.
 31. La Proclamation d'Islaz (Declaration des droits de l'homme et du citoyen – 1848), în *Revue internationale de droit comparé*, 1970, nr. 3, pp. 491-501.
 32. Il Diritto scitico, în *Studi in onore di Giuseppe Grosso*, Torino, Ed. G. Giappichelli, 1970, vol. 10, pp. 287-303.
 33. Hugo Grotius și problema suveranității, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, 1971, an XVI, seria *Iurisprudentia*, pp. 15-22.
 34. Organizația Națiunilor Unite și codificarea dreptului internațional, în *Revista română de drept*, an XXVII, 1971, nr. 8, pp. 33-45.
 35. Le droit romano-byzantin a-t-il été reçu dans les Principautés Roumanies?, în *Revue d'histoire*, tom. X, nr. 2, 1971, pp. 237-257.
 36. Der Beitrag Nicolae Titulescu zur Lösung einiger Fragen des Völkerrechts und der internationalen Beziehungen, în *Internationales Recht und Diplomatie*, Köln, 1971, pp. 101-110.
 37. Die Naturrechtsauffassung von Hugo Grotius in *De iure belli ac pacis*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, 1972, XVII, seria *Iurisprudentia*, pp. 73-79.
 38. Câteva reflecții asupra lui Hugo Grotius, în *Revista română de studii internaționale*, pp. 115-128, nr. 4(18), 1972.
 39. Grotiana, studii olandeze cu privire la Hugo Grotius, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, 1973, XVIII, seria *Iurisprudentia*, pp. 113-118.
 40. Cel de al 49-lea Congres al juriștilor din Republica Federală Germană, în *Studii cercetări juridice*, nr. 2, an 18 (1973), pp. 315-317 (în colab.).
 41. Les facteurs objectifs d'inspiration du droit dans la Roumanie, în *Revue roumaine des sciences sociales. Série de sciences juridique*, tom. 17, 1973, nr. 2, pp. 203-219.
 42. Opera juridică a umanismului transilvănean Johannes Honterus (1498-1549), în *Revista română de drept*, an XXX, 1974, pp. 39-47 (în colab. cu Günter Tontsch).